GÜNEY KAFKASYA'DA DİNİ TEMSİLCİLİK ÜZERİNDEN YÜKSELEN YENİ BİR GERGİNLİK

İlaha KHANTAMİROVA

-

Azerbaycanın dini işlerini yönetmekle görevli olan Kafkasya Müslümanları Kurulu, yakın zamanda Erivan Gaziliğinin yeniden oluşturulması kararını almıştır. Ancak söz konusu karar Ermenistan ve Azerbaycan arasında yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Şöyle ki, Kafkasya Müslümanları Kurulu 22 Mayıs 2025 tarihinde Erivan Gaziliğinin yeniden oluşturulması kararını ve gaziliğin tüzüğünü topluma açıklamıştır. Kurul Başkanı Allahşükür Paşazade, konuşmasında Tiflis, Batum ve Derbent şehirlerinde olduğu gibi, Batı Azerbaycanda da benzer bir dini merkezin bulunmasının, geçmişe saygı ve geleceğe inançla yaklaşmanın tarihin bir talebi olduğunu belirtmiştir[1].

Yazımıza devam etmeden önce Kafkasya Müslümanları Kurulu hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır. Söz konusu kurul 19. yüzyılda Çarlık Rusyası yönetimi tarafından kurulmuştur. Şii Müslümanları temsilen şeyhülislamlık, Sünnileri temsilen ise müftülük makamı oluşturulmuştur. Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarında yürütülen ateizm politikaları sonucunda tüm dini kuruluşlar kapatılmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı sırasında Sovyet yönetimi dini politikasını gözden geçirmiş ve 1943 yılında Kafkasya Müslümanları Kurulu'nu yeniden oluşturmuştur. Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra da bu kurul faaliyetlerine devam etmiş; camileri, dini toplulukları ve dini eğitim kurumlarını kendi yetki alanı çerçevesinde yönetmeye başlamıştır. Kurul, bölgelerde gaziler şuraları aracılığıyla temsil edilmektedir. Dini meseleleri yerel düzeyde yöneten bu şuralar, din eğitimi almış gaziler tarafından idare edilmektedir[2].

Güncel gelişmeye dönecek olursak, Kafkasya Müslümanları Kurulu Başkanı Paşazade, Batı Azerbaycanda Ermenilerin yaklaşık 300 camiyi ve 500den fazla mezarlığı yıktıklarını, bununla da insan haklarını ve uluslararası hukuku kesin bir şekilde ihlal ettiklerini belirtmiştir. Konuşmasında, Erivan Gaziliğinin açılmasının, Ermenistandan zorla göç ettirilmiş Azerbaycanlıların tarihsel topraklarına yeniden dönmesine hizmet ettiğini; Ermeniler tarafından yıkılmayan tek cami olan Göy Mescidin kullanıma açılmasını ve Azerbaycanlıların Batı Azerbaycandaki cami ile diğer tarihi anıtları serbestçe kullanmaları gerektiğini ifade etmiştir[3].

Paşazadenin açıklamaları kısa süre içinde Ermenistan basınında yayılmış ve basın, Ermeni Apostolik Kilisesinden Paşazadenin bu açıklamalarına cevap vermesini talep etmiştir.

Ermenistan Apostolik Kilisesi, özellikle Paşazadenin Ermeni dini merkezlerini sahte iddialarla Büyük Ermenistan şeklindeki hastalıklı Ermeni hayalini gerçekleştirmeye katkıda bulunmak ve sahtekârlık yoluyla halkların kültürel ve ruhani mirasını benimsemeye çalışmakla[4] suçlamasını, akıl dışı bir iddialar dizisi olarak nitelendirmiştir. Kilise, bu açıklamaların Ermeni halkını ve Ermeni Kilisesini nefret ve düşmanlıkla hedef aldığını ve Azerbaycan propagandasının yalanlarını yaymak anlamına geldiğini ileri sürmüştür[5].

Ermeni Apostolik Kilisesi, Paşazadenin Eçmiadzinin tarihi Azerbaycan topraklarında bulunduğuna dair açıklamasına sert tepki göstererek Azerbaycanlı etnoniminin Sovyet ulus inşası politikaları sonucunda 1930lu yılların sonunda ortaya çıktığını ve böyle bir halkın üyesinin, binlerce yıllık yaratıcı yaşamı ve evrensel olarak tanınan manevi-kültürel mirası olan Ermeni halkının tarihsel varlığını sorgulamasının saçma olduğunu savunmuştur [6]. Oysa kilise de bilir ki, Azerbaycan kimliği kökleri yalnızca 20. yüzyılla sınırlanmayıp, çok daha eski tarihsel ve kültürel temellere dayanmaktadır.

Ermeni Apostolik Kilisesi bu açıklamasıyla da yetinmemiş, her zaman olduğu gibi bu defa da Hristiyan dünyasını arkasına alarak Karabağ meselesinde nasıl mağdur olduklarını, Müslümanların zulmüne maruz kaldıklarını beyan etme eğiliminde bulunmuştur. Şöyle ki, 27-28 Mayıs tarihlerinde İsviçrenin Bern kentinde, Dünya Kiliseler Konseyi ve İsviçre Protestan Kilisesi iş birliğiyle, Ermeni dini ve kültürel mirasının korunması, halkının insan hakları ve Ermeni ulusunun gelecekteki güvenliği konularını ele alan Ermeni Mirası Konferansı düzenlenmiştir[7].

İsviçrenin tarafsızlık geleneği ve yardım misyonuyla tanındığını belirten İsviçre Protestan Kilisesi Başkanı Rahibe Rita Famos, ne ilginçtir ki, toplantıda yalnızca Ermenilerin ve Kürt halklarının acılarından bahsetmiştir. Eçmiadzin Katolikosluğu ruhani lideri Karekin II ise Karabağda, İran, Suriye ve Afganistandakine benzer kültürel bir soykırım yapıldığını iddia etmiştir. İsviçrede Ermenilerin haklarını savunanların Karabağda on yıllar içinde yıkılan mimari anıtları, mezarlıkları, evleri, camileri ve diğer kültürel miras unsurlarını görmezden gelmeleri ise başlı başına bir tartışma konusudur.

Sonuç olarak, bölgede istikrar ve refahın sağlanmasına yönelik çabaların yoğunlaştığı bir dönemde, Kafkasya Müslümanları Kurulunun Erivan Gaziliğini yeniden oluşturması, buraya bir gazi ataması ve Erivandaki tarihi mekânlara Azerbaycanlıların da ziyaret hakkı talep etmesi; savaşın sona ermiş ve topraklar geri alınmış olmasına rağmen, Azerbaycan halkının kendi tarihî mirasına sahip çıkma arzusunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu durum, 1980li yıllarda Batı Azerbaycandan zorla göç ettirilmiş halkın, doğdukları topraklara yeniden dönme ve o yerleri görme hayallerinin bir dini kurulun lideri aracılığıyla dile getirilmesi anlamına da gelir.

Öte yandan, Karabağ bölgesi Azerbaycan halkının en hassas noktalarından biridir. Bu bağlamda Erivanda Azerbaycan dini temsilciliği açılması yönündeki karar ve dini liderin, Ermenilerin zamanında Azerbaycanın tarihî mirasını yok etmeye yönelik girişimlerine yaptığı vurgu; Ermenistana yıllardır yaptıklarının bir cevabı, hatta bir tür misilleme olarak da değerlendirilebilir. Karabağ zaferi sonrasında Azerbaycanın bölgede egemenliğini pekiştirmesi, buna rağmen Ermeni tarafının hala yayılmacı ve irredentist eğilimlerini sürdürmesi bu açıklamaların yapılmasına zemin ve cesaret kazandırmış olabilir.

Resim: Fransız ressam Frans Rubo'nun Azerbaycan Türklerine ait olan Revan hanlığının (günümüzde Erivan olarak bilinmektedir) Ruslar tarafından işgal edilişini gösteren 1893 yılına ait çalışması.

[1] İrəvan qazılığının fəaliyyəti bərpa edilib, yeni qazı təyin olunub,29 Mayıs 2025, https://report.az/dini-xeberler/irevan-qaziliginin-fealiyyeti-berpa-edilir/

[2] Qənbərov A, *Azərbaycanda Dövlət -Din Münasibətləri*, Bakı, 2019. S. 319.

[3] Erməni Apostol Kilsəsinə xatırlatma..., 29 Mayıs 2025, https://www.yeniazerbaycan.com/Analitik_e123460_az.html

[4] Антиармянские высказывания Пашазаде Айрапетян, 29 Mayıs 2025, https://verelq.am/ru/node/160240

[5] Etchmiadzin Denounces Anti-Armenian Statements made by Caucasus Grand Mufti, 29 Mayıs 2025, https://hetq.am/en/article/174528

[6] Response of the Mother See of Holy Etchmiadzin to the False Statements of Head of the Caucasus Muslims Board, 29 Mayıs 2025, https://www.armenianchurch.org/en/news/response-of-the-mother-see-of-holy-etchmiadzin-az/11836

[7] As Armenian Heritage Conference opens, we are not here to be bystanders, 30 Mayıs, 2025, https://www.oikoumene.org/news/as-armenian-heritage-conference-opens-we-are-not-here-to-be-bystanders

Yazar Hakkında :

Atıfta bulunmak için: KHANTAMİROVA, İlaha. 2026. "GÜNEY KAFKASYA'DA DİNİ TEMSİLCİLİK ÜZERİNDEN YÜKSELEN YENİ BİR GERGİNLİK." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Yorum No.2025 / 53. Haziran 03. Erişim Ekim 31, 2026. https://avimbulten.org/public/tr/Yorum/GUNEY-KAFKASYA-DA-DINI-TEMSILCILIK-UZERINDEN-YUKSELEN-YENI-BIR-GERGINLIK

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır